

mutatók segítik: szerző, ábrázolt hely, művész és nyomdász.

A két kötet rendkívül alapos munka. Nagy segítséget nyújt a térség nyomdászattörténetének, művelődéstörténetének kutatásához, művészettörténetesek és történeti földrajzzal foglalkozó szakemberek is haszonnal forgathatják. Vitathatatlan érdemei mellett említést kell tenni a hibáiról is. A kötet néha pontatlan. Nové Zámky nem Csehországban, hanem Szlovákiában van. „Sedmíhradský Bělehrad” Gyulafehérvárral azonos, nem Belgráddal. Néhány helységnevet a szerzők nem tudtak azonosítani, így a mutatókban Borosjenő Jena, Visegrád Plindenburg [!] alakban szerepel. A helynevek alakja nem egységes. Általában a helységek mai névformáját közli, de az erdélyi városok neveit magyarul adja meg. Különösen zavaró a Budapest névalak használata 16–18. századi kontextusban. Áttekinthetőbb és pontosabb lett volna, ha a dokumentumon található formában adja meg a helyneveket, és zárójelben, vagy külön táblázatban közli mai alakját. A személynevekkel kapcsolatban szintén ezt az elvet kellett volna alkalmazni, és idegen nyelvű köteteknél a cseh alakok helyett (Urban Baltazar Goliáš, Jan Mikuláš Hampel, Žofie Johana Klausarová stb.) a dokumentumon található alakot közölni. Kifogásolható, hogy csehül nem tudók számára nehezen használható, pedig ilyen jellegű fontos forrásmunka sok külföldi kutató számára is kiindulópont lehet. Az anyag kötetbe rendezésénél jobb lett volna időbeli felosztást követni a nyelvi helyett, hiszen illusztrációk szempontjából nincs jelentősége annak, hogy cseh vagy más nyelvű kötetben jelentek meg. Emellett a Knihopis idegen nyelvű könyveket is tartalmaz, amelyekben vannak cseh kifejezések, így első látásra nem dönthető el, hogy melyik kötetben keressük egy idegen nyelvű dokumentum képeit. Kisebbségi hiányosságai ellenére a mű megkerülhetetlen forrás az ilyen témájú kutatásokhoz.

KOVÁCS ESZTER

Bagi Dániel: Gallus Anonymus és Magyarország. A geszta magyar adatai, forrásai, min-tái, valamint a szerző történelemszemlélete Kelet-Közép-Európa 12. század eleji latin nyelvű történetírásának tükrében. Bp. 2005. Argumentum, 276 l.

A pécsi Tudományegyetemen oktató történész jól ismert a lengyel–magyar kapcsolatokkal foglalkozó munkái, de különösen Gallus Anonymus magyar fordítása révén. [Vö.: GALL NÉVTELEN: *A lengyel fejedelmek avagy hercegek krónikája és tettei*. Ford., bev. és jegyz. ell. BAGI Dániel, a verseket ford. JANKOVITS László. Bp. 2007. Argumentum., *Changer les règles: la succession angevine aux trônes hongrois et polonais*. In: *Making and Breaking the Rules: succession in medieval Europe, c. 1000–c. 1600. Établir et abolir les normes: la succession dans l'Europe médiévale, vers 1000–vers 1600*. F. LACHAUD, M. PENMAN. Brepols, 2007. 89–97., *Remény a királyságra. Az 1000. évi gnieznói találkozó „koronázási jelenete” a lengyel ősgestában, és a mű kapcsolata a Kálmán-kori magyar történetírással*. = Századok (137.) 2003. 349–380., *Die Quellen des Kaschauer Privilegs*. = Specimina Nova Pars Prima, Sectio Medievalis II (2003.), 65–75., *Szent László és Szent István Gallus Anonymus Gesztájában. Megjegyzések a III. könyv 25. fejezetéhez*. = Századok (139.) 2005. 291–334.) Nem kevésbé figyelemreméltó, hogy a most bemutatandó mű lengyel változata is megjelent, nem kis érdeklődést és visszhangot keltve a lengyel történeti közvéleményben. (*Królowie węgierscy w Kronice Galla Anonima*. Kraków, 2008. Polska Akademia Umiejętności.)]

A történelemben kevésbé járatos magyarok hajlamosak azt hinni, hogy Névtelen csak egy van a középkorban, s az is magyar volt, pedig ez a legelterjedtebb középkori szerző- és művésznév. A lengyeleknél is akad egy, s magyarországi névrokonánál semmivel sem kevésbé problémásabb, ráadásul első nyomtatott kiadása szinte azonos évből származik. Működési ideje

ugyan sokkal biztosabban datálható, „tempore tertii Boleslai”, így magyarországi tartózkodása nagy bizonyossággal 1095–1110 közé helyezhető, ám kiléte éppen olyan homályba vész, mint magyarországi társáé. Ennek oka is hasonló, nevezetesen a korabeli okleveles források csekély száma, ami lehetetlenné teszi a kortársak azonosítását. A közvetett utalások, hivatkozások alapján történt identifikáció pedig a kutatók kényének-kedvének, s leginkább fantáziájának szolgáltatta ki a szerzőt, s keresték Dél-Franciaországtól, majd Tours és Orléans környékétől Itálián át egészen Magyarorszáig. Ennek a kérdéskörnek szűkebb témánk szempontjából nincs is jelentősége, sokkal inkább annak a tartalmi elemzésnek, amit Bagi Dániel végzett el.

Nyomban feltehetjük a kérdést, hogy miért egy külföldi, s nem „benszülött” lengyel nyúlt, szerintünk szerencsés kézzel és friss szemmel a lengyelek „szakrális” jelentőségű, a magyar Anonymus gesztájához hasonlítható presztízsi művéhez? A válasz az előbb elmondottakban rejlik: a lengyel önigazolási vágy, a dicső múlt keresése, a rögeszme, hogy III. Ottó szabályosan megkoronázta Bátor Boleszlót, tévútra vezette a lengyel mediavisztika jó részét. A lengyel geszta magyar vonatkozásai egyébként nyilvánvalók: Jan Długoss és Czarnkowi János (Jan z Czarnkowa) mellett a legtöbb magyar vonatkozást felsorakoztató lengyel elbeszélő forrás: ismeri a magyar királyokat, ismeri a magyar helységneveket, köztük a máig találgatásokra okot adó Bazoariumot.

Bagi Dániel meggyőzően vázolja fel, hogy a mű alapkonceptiója (az egyébként 1138-ban elhalálozott) III. Boleszló uralmának dicsérete, a legitim ősök felmutatása, és a testvére, Zbigniew elleni harc átideologizálása (aki éppen úgy német segítségre próbál támaszkodni, mint több magyar herceg is). Így válik kulcsfogalomká az államszervezés, a szuverenitás kérdése, a „protorex” és „superedificator” szerepköre, Boleszló számára az államférfiúi modell megtalálás volt a legfontosabb, amit a párhuzamok igazolnak a műben Szent István és Kálmán, illetve I. és

III. Boleszló között. Ebben a vonatkozásban kap szerepet Szent István, akinek napján állítólagosan III. Boleszló született, s akihez őse, Bátor Boleszló mindenben megpróbált hasonlónvá válni, még a megkoronázásában is. Nem tűnik alaptalannak a feltételezés, hogy a lengyel koronázási történet, amelyet csak Anonymus Gallus jegyez le, a magyar történet, azaz Hartvik legendájának hatására, annak pendantjaként kerül be mindmáig kiirthatatlanul a lengyel történeti köztudatba. Azt, hogy 1100 körül a lengyelek valóban küzdöttek a legitim koronázás fantom-hagyományával, jól mutatja a Hartvik-legendába bekerült említés a kis híján pápai koronával elismert lengyel uralkodóról. Ennek forrása csak lengyelországi lehetett, s mára elfelejtődött történeti diskurzusra vet fényt.

Miként Gallus egész munkája, amelyben kulcsfontosságú lesz Szent László alakja. Kiemelkedően fontos ez a mű, mert legkorábbi biztosan datálható kontrollszövegünk arra nézve, hogy a magyar krónikában ekkorra olvasható Szent István halálának a leírása. Bizonyítja, hogy Szent László idoneista tisztelete Kálmán korában kétségbevonhatatlanul megvolt, miként azt is, hogy László uralmának jogosságát illető kételyek Kálmán korában a felszínen voltak. A párhuzam persze III. (Ferdeszájú) Boleszló számára kézenfekvő lehetett, miként I. László is adományt tett és monostort alapított Szent Egyednek az uralkodó gátlástalan hatalomvágytól vezetettve elkövetett bűnök feloldásáért, talán éppen azért, hogy a belháború során elkövetett tettei alól is feloldozást nyerhessen. A szerző számára III. Boleszló magyarországi zarándokútjának ez lehetett az igazi tanulsága.

Font Mártnak a nagy ívű kelet-közép-európai historiográfiai összehasonlításából immár jól tudjuk, hogy milyen előkelő helyet foglal el az írásbeliség keretinek meghonosításában Magyarország. Ezt megelőzően sokkal inkább valami kishitűség jellemezte a középkori elbeszélő forrásainkra vonatkozó nézeteinket: a lengyelek nagyszerű történetíróival szemben, de még a cseh Kozmával szemben is bizony elbújhatunk

a magunk szerényebb krónika-kompozíciójával, Anonymus meséivel, vagy Kézai mindmáig vitatott hun történeteivel. Azt, hogy a közép-európai történetírások kapcsolatban álltak volna egymással, már sokan megpróbálták bizonyítani, akár a szerző személyek mozgásával, akár a művek vándorútjával. E lehetőségekkel a korábbi szakirodalom talán túlságosan is nagyvonalúan és bőkezűen bánt, szinte minden kritikai korlát nélkül kombinált össze krónikahelyeket, motívumokat és stílus hasonlóságokat. Ennek klasszikus példája Carlile Aylmer Macartney életművének a magyar elbeszélő forrásokkal foglalkozó fejezeti voltak, amelyek szerint minden minden-
nel összefüggött s olyan bonyolult leszámazási táblázatok születtek meg, hogy abban már szinte csak a szerző maga igazodott el.

Pedig józanul is belátható módon a közép-európai historiográfiai alkotások ismertek lehetnek a környező országok írástudói, entellektüeljei számára, csak esetleg érdektelenségük miatt nem reflektáltak azokra. E kapcsolatok között is kiemelt helyet foglal el Gallus Anonymus, aki reflektált a magyar hagyományra. Műve számos, olykor terjedelmes magyarországi utalást tartalmaz, s már ez a tény is indokoltá teszi, hogy hazai kutató monográfiát szenteljen a műnek, s így rajta keresztül személyének.

Eddig is sejtettük, hogy a Hartvik-legenda éppen olyan historiográfiai jelentőséggel bír, mint maga a krónikakompozíció. A magyar történeti ábrázolás, miként a lengyel–magyar krónikában is, éppen a Hartvik-legendán alapszik. Keveset emlegetett példák, de fontos közép-európai párhuzamot jelentenek számunkra az ausztriaiak. Ilyen pl. a Nagy Ausztriai Legendárium (*Magnum Legendarium Austriacum*), amely minden bizonnyal Alsó-Ausztriában a 12. sz. második felében formálódott ki, s fennmaradt szerkesztései 1190 körül készen állhattak. Több kötetnyi kéziratai mind 12–13. századiak (Heiligenkreuz, Lilienfeld, Zwettl, Admont), majd kivételesen 15. századiak Melkből. A heiligenkreuzi, valamint a lilienfeldi és melki kéziratokban található Szent István kis és nagy legendája. A térségben

mindvégig jelen voltak, amikor a 15. században Melkben pótolták a hiányzó kötetet, legalábbis Szent István vonatkozásában igen jó szöveg-állapotú kézirathoz jutottak. Jól látható, hogy a Hartvik-legendán kívüli István-legendák szöveg-hagyományát szinte kivétel nélkül ennek az ausztriai válogatásnak köszönhetjük, azaz a legendák, s minden bizonnyal a Szent István-i törvények az ausztriai térségben jelen voltak, és nyilván hatottak is. Mindez jól megtámogatja a lengyel szerzőnek az István-legendák iránti érdeklődését.

A történeti diskurzus eddig nem sejtett kereti is körvonalzódna. Nemigen tudtuk, s ma sem vagyunk okosabbak, hogy kiknek születtek az alapvetően szóbeliségen nyugvó társadalomban a historiográfiai művek. Tulajdonképpen már Kézainál felvetődött, hogy bizonyos legitimáló, propagandisztikus funkció semmiképpen sem vitatható el ezektől az alkotásoktól, ami éppen Kézai esetében szépen bizonyítható, hogy fennmaradt Itáliában, ahová nyilván a politikai támadásoknak kitett IV. Kun László érdekében juttathatták el példányait. Úgy tűnik, hogy könnyebb kimutatni e kéziratoknak a diplomáciai érintkezésekben, külföldi látogatásokkor gyakorolt hatását, mint az országon belüli reflexióit. Gallus Anonymus műve arra is bizonyíték, hogy a kortárs külföldi számára is világos volt a Könyves Kálmán korabeli historiográfiai program célja, s a lengyel földi szerző azt jó érzékkel képes volt adaptálni a lengyelországi helyzetre.

Bagi Dániel most tárgyalt művei nagyban hozzájárulnak ahhoz, hogy az egykor irodalmi, szellemi kontaktusban álló kelet-közép-európai régió széttöredezett historiográfiai tükre ismét összeálljon. Még ha ugyan egyelőre töredezetten és homályosan látunk is, a jelen munkáknak köszönhetően mégis egyre újabb és újabb összefüggésekre találunk. Az utóbbi évek egyik legjobb historiográfiai művét veheti kézbe a középkor, illetve a lengyel–magyar kapcsolatok iránt érdeklődő olvasó.

VESZPRÉMY LÁSZLÓ